

dr hab. Katarzyna Majbroda, prof. UW
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: katarzyna.majbroda@uwr.edu.pl

Wrocław, dnia 22.11.2024

Recenzja osiągnięć naukowo-badawczych dr Aleksandry Wieruckiej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie nauki o kulturze i religii

Przeprowadzona ocena na podstawie kryteriów zawartych w art. 219, ust. 1, pkt. 2 ze zm. Ustawy z dnia 20.07.2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, dotyczy osiągnięcia naukowego, jakim jest monografia autorstwa doktor Aleksandry Wieruckiej pt.: *Amazoński Inny. Wizerunek rdzennych mieszkańców Amazonii we współczesnych tekstach kultury* (Universitas, Kraków 2020) oraz udokumentowanego dorobku badawczego, organizacyjnego i dydaktycznego.

*

Dr Aleksandra Wierucka jest absolwentką gdańskiej filologii polskiej; studia magisterskie ukończyła w 1994 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Gdańskiego, uzyskując tytuł magistra na podstawie obrony pracy pt.: *Koncepcja baśni J.R.R. Tolkiena i jej realizacja w tekstach małych*. W 2005 r. Habilitantka uzyskała na Wydziale Filologiczno-Historycznym tytuł doktora nauk humanistycznych, broniąc rozprawę doktorską przygotowaną pod kierunkiem prof. dr hab. Michała Błażejewskiego pt.: *Dobra Czarownica Zachodu. Twórczość Ursuli K. Le Guin oraz jej polska recepcja*. Ponadto, w 2013 r. ukończyła Podyplomowe Studium w zakresie etnologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Od 2004 r. dr A. Wierucka jest zawodowo związana z Uniwersytetem Gdańskim, pracując na stanowisku adiunkta. Od 2020 r. pełni funkcję kierownika Zakładu Kulturoznawstwa w Instytucie Badań nad Kulturą na Wydziale Filologicznym UG, a w latach 2016-2020 była wicedyrektorem tego Instytutu, a także członkinią Wydziałowego Zespołu ds. Jakości Kształcenia. Jest również przewodniczącą Rady Programowej kierunku kulturoznawstwo, wydziałową koordynatorką tutoringu oraz członkinią uczelnianej Rady ds. Ewaluacji Kształcenia w Uniwersytecie Gdańskim.

Ocena wskazanego osiągnięcia naukowego

Habilitantka we wniosku z dnia 13 grudnia 2023 roku wskazała jako swoje osiągnięcie naukowe, stanowiące podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, monografię pt.: *Amazoński Inny. Wizerunek rdzennych mieszkańców Amazonii we współczesnych tekstach kultury* (Universitas, Kraków 2020).

Główną osią tej publikacji jest niezgoda Habilitantki na sposoby i strategie prezentacji rdzennych społeczności Amazonii w zachodnich tekstach kultury utrwalające negatywne stereotypy, wzmacniające wizerunek „dzikich plemion” oraz ich wierzeń i praktyk społeczno-kulturowych. Jak podkreśla Autorka, „badania, które przeistoczyły się w tę książkę, wynikły z irytacji” (s. 9) spowodowanej zarówno eksploatacją zasobów, przyrody i kultur rdzennych mieszkańców doliny Amazonki, jak i zawłaszczeń ich prezentacji w toku uprzedmiotowienia i egzotyżacji. Deklaracja ta znajduje wyraz zarówno w wyborze analizowanych w monografii książek, filmów, komiksów, wystaw fotograficznych i spektakli, jak i w narracji oraz sposobach budowania przez Autorkę argumentacji na rzecz wzmocnienia stawianych tez. Irytacja jako impuls dla przedsięwzięcia naukowego może zaowocować cennymi poznawczo odkryciami, może też jednak sprzyjać osłabieniu analitycznej i interpretacyjnej uważności.

Kluczową, choć nieproblematyzowaną w monografii, kategorią dla rozważań i analiz podjętych przez Autorkę jest kryzys reprezentacji w antropologii społeczno-kulturowej i wielowątkowa debata na temat poetyckich i politycznych wymiarów tekstów antropologicznych (G. Marcus, J. Clifford, *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography* 1986). Tymczasem przypomnienie tzw. krytycznej antropologii lat 80. i 90. XX w. oraz konsekwencji pojawienia się w dyscyplinie tzw. ruchu *writing culture*, eksperymentalnego momentu, wzmożonej autorefleksyjności m.in. w kontekście kreowania reprezentacji Innego, pozwoliłoby na zakorzenienie badań Habilitantki w określonych tradycjach i dyskusjach o przełomowym dla dyscypliny charakterze. Wydaje się to zasadne w kontekście słów samej Autorki, która podkreśla, iż „trudno przełożyć na język kultury europejskiej kategorii kultur tubylczych”, a „największym wyzwaniem dla antropologii powinno być wypracowanie takich metod badawczych, które pozwoliłyby na opis oddający unikatowość idei i praktyki kulturowej” (s. 27).

Z treści monografii nie dowiadujemy się również o inspiracjach i wyborach metodologicznych. Habilitantka nie wspomina o stosowanych przez siebie metodach i narzędziach badawczych, jakie zostały użyte do analizy wybranych tekstów kultury.

Nie wiadomo także, z jakich dyscyplin i technik analitycznych czerpała swoje badawcze inspiracje. Czy była to krytyczna analiza dyskursu T. Van Dijka, czy może Michaela Meyera (inspirowana koncepcją działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa, teorii strukturacji Anthony'ego Giddensa, analizą dyskursu Michela Foucaulta, Pierre'a Bourdieu), a to zaledwie kilka spośród wielu badaczy przychodzących na myśl w kontekście krytycznej analizy reprezentacji określonej społeczności. Wybór określonej teorii oraz narzędzi badawczych oznacza podjęcie decyzji dotyczącej tego, jak będzie odczytywana i interpretowana relacja między tekstem, obrazem, a rzeczywistością, a przede wszystkim, w jaki sposób pojmowany jest sam dyskurs. Czy badania tekstów kultury przybrały postać analizy semiotycznej, fenomenologicznej, hermeneutycznej? Na to pytanie nie znajdziemy niestety w monografii odpowiedzi.

Nie do końca wiadomo też, w jakich tradycjach badawczych i w jakich dyscyplinach Habilitantka sytuuje swoje badania. Wprawdzie w monografii przywoływane są publikacje, koncepcje i kategorie antropologiczne, jednak trudno byłoby bez wahania wskazać, że jest to monografia o charakterze antropologicznym. Niewątpliwie zasadnicza część analityczna lokuje się na przecięciu antropologii społeczno-kulturowej, kulturoznawstwa, filmoznawstwa i literaturoznawstwa, zbliżając się momentami do rozważań historycznoliterackich i komparatystycznych. Dostrzeżony eklektyzm monografii może być rzecz jasna postrzegany jako atut recenzowanej publikacji, jednak w sytuacji braku jasno sformułowanych inspiracji i samookreślenia badawczego Habilitantki może też sprzyjać dezorientacji.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów, wstępu oraz zakończenia, zawiera również rozbudowany wykaz analizowanych tekstów kultury oraz literatury przedmiotu. We wstępie i zakończeniu monografii czytamy, iż taktyka analityczna przyjęta przez Habilitantkę polegała na zestawianiu tego, „co pojawiło się w dziełach artystycznych, z tym, co jest w rzeczywistości”, poprzez odnoszenie wybranych elementów zawartych w tekstach kultury do rzeczywistej, znanej Autorce sytuacji grup tubylczych, co z kolei, „umożliwiło pokazanie, jaka zachodzi relacja pomiędzy obrazem kreowanym a faktycznym”. Zasada ta rzeczywiście organizuje narrację całej monografii i zdecydowana większość przywoływanych w tekście artystycznych przedstawień jest analizowana pod względem zawartej w nich „prawdy” lub „nieprawdy”, czy też „w miarę wiernego wizerunku” (s. 102), co stanowi szczególnie sposób omawiania i oceniania wybranego materiału badawczego. Co więcej, Habilitantka nierzadko wchodzi w rolę nie tyle badaczki dążącej do zniuansowania swoich analiz poprzez odniesienie wniosków do odpowiedniej literatury przedmiotu oraz

kontekstów naukowo-badawczych, kulturowych i geopolitycznych, ile w rolę osoby potwierdzającej prawdziwość lub odbiegającą od prawdy kreację wizerunku Innego. Autorka pozycjonuje przy tym swoją podmiotowość w tekście wyraźnie rzeczniczo, co nie stanowi rzecz jasna zarzutu; jednak nie wyjaśnia badawczego usytuowania wobec podejmowanych kwestii. Monografia zyskałaby niewątpliwie, gdyby Autorka opowiedziała o prowadzonych przez siebie badaniach terenowych realizowanych w latach 2007-2018, podczas których przyglądała się życiu grup Huaorani i Quichua z Ekwadoru, a także m.in. Shuar, Achuar, Siekopai, Yanomami. Wydaje się to zasadne w sytuacji, gdy badania empiryczne stanowią podstawowe źródło wiedzy zawartej „Amazońskim Innym...”, do której Habilitantka odnosi się zapewne, dokonując krytycznej analizy (miejscami recenzji) wybranych przedstawień, wskazując na ich kreacyjny charakter, nadużycia i zawłaszczenia.

Uczynienie badań empirycznych kanwą dla rozważań i wniosków zawartych w całej monografii wzmocniłoby spójność i rzetelność wywodu, ułatwiając czytelnikom nawigowanie między jej poszczególnymi częściami. Autorka nie zdecydowała się opisać przebiegu tych badań, co więcej, na poziomie analizy nie zawsze opisuje kontekst w postaci wybranych aspektów życia rdzennych mieszkańców, których reprezentacje odnajduje w tekstach kultury. Niektóre z tych wątków pojawiają się w innych publikacjach Autorki, jednak nie stanowią one integralnej części monografii. W kontekście całego dorobku publikacyjnego Habilitantki rozpoznania zawarte w książce stają się czytelniejsze, jednak trudno zakładać, że osoba czytająca będzie sięgała po inne teksty, chcąc rozwinąć pewne skróty i pogłębić wiedzę na temat praktyk społeczno-kulturowych, wierzeń i codzienności rdzennych mieszkańców Amazonii.

Habilitantka sprawnie polemizuje z przywoływanymi tekstami kultury, lecz zwykle, jak wspominam powyżej, nie uruchamia w wywodzie polemicznej dynamiki poprzez odniesienia do literatury przedmiotu, analiz innych badaczek i badaczy i szerszych kontekstów poznawczych. Konsekwencją przyjęcia takiego modelu pracy z tekstami kultury jest recenzyjny styl dominujący w niektórych partiach monografii. Zastanawiający jest także sposób oceniania analizowanych przez Autorkę tekstów kultury jako „rozczarowujących”, „wiernie przedstawiających”, lub jako dowodów na (brak) relatywizmu kulturowego w świadomości ich twórców. Przykład stanowi fragment, w którym Autorka zaznacza, że w jednej z gier komputerowych w interesujący sposób opisana została grupa Yabahuaca, co świadczy według Autorki o tym, że „relatywizm kulturowy jest więc tutaj jak najbardziej na miejscu i pomimo przekłamań kulturowych w wypadku grupy nazwanej Yabahuaca gra oddaje ich kulturową

odmienność w pozytywny sposób” (s. 105). Zacytowany fragment skłania do postawienia pytania, w jaki sposób Habilitantka operacjonalizuje kategorię relatywizmu kulturowego; zachęca również do zastanowienia się nad tym, czy rzeczywiście idea relatywizmu odpowiada za sposób przedstawienia grupy w grze, do pomyślenia są bowiem inne okoliczności i motywacje, które można by uwzględnić w pogłębianiu wspomnianej analizy, a uwaga ta dotyczy także innych przykładów zawartych w monografii. W przypadku tekstów kultury światy przedstawione budowane są w fikcyjny, a zatem kreacyjny sposób, przy użyciu konkretnych stylów i konwencji. Warto rozwinięcia są również etyczne wymiary tworzenia określonych wizerunków społeczności tubylczych. Jednocześnie do dyskusji zachęcają praktyki stawiające znak równości między etyką, a nauką, a zatem przemieszczające porządki aksjologiczne i analityczne w argumentacji na rzecz wyższości tej pierwszej nad teoriopoznawczymi celami tej drugiej.

*

Idea obcego to rozdział, w którym Habilitantka rekonstruuje powstanie idei „obcości”, „Inności” w odniesieniu do „swojskości”, wzmiankując o klasycznych ujęciach Homera, Platona, przypominając idee nowożytne, by skoncentrować się na XX wieku – fenomenologicznym ujęciu E. Husserla, filozofii dialogu Martina Bubera, Immanuela Lévinasa, a na gruncie polskim – propozycji Józefa Tischnera. Rozdział ten przypomina również kilka spośród wielu antropologicznych koncepcji Inności, budując ramę koncepcyjną przydatną do osadzenia analiz podejmowanych w zasadniczej części monografii. Nie wspomniano w nim przy tym o istotnych z punktu widzenia celu monografii koncepcjach, np. Clifforda Geertza, Jamesa Clifforda, Kirsten Hastrup, czy Arjuna Appaduraja, choć jest to uwaga na marginesie, gdyż wybór i selekcja literatury należy do Autorki monografii.

Habilitantka wskazuje w tym rozdziale na źródła konstruowania zreifikowanych obrazów rdzennych społeczności Amazonii, upatrując ich w kolonializmie, idei rasy i powiązanych z nimi praktykach kulturowego i politycznego uzasadniania niższości „Indian Amazonii” względem białej Europy. Za ciekawszy poznawczo z punktu widzenia problematyki monografii uznaję wątek zawarty w drugiej części rozdziału, w którym podkreślona została zmiana w podejściu do kategorii obcości i „innego” wraz z przeobrażeniami dokonującymi się wewnątrz antropologii po lekcji postkolonializmu i stopniowego otwierania się dyscypliny na badaczy i badaczki wywodzących się ze społeczności rdzennych, którzy w różny sposób uczestniczą w badaniach nurtu postkolonialnego ze względu na jego zachodniocentryczny, wtórnie reifikujący charakter. W onto-epistemologicznym przedsięwzięciu dekolonizacji

wyobraźni społecznej włączanie wiedzy indygeniczej w procesie współtworzenia wiedzy akademickiej trudno jednak pominąć, co otwiera ciekawy, jednak nie opisany szerzej w monografii wątek obiegów tej współtworzonej wiedzy i jej wpływu na demontaż Zachodnich koncepcji naukowych.

Z punktu widzenia celu poznawczego postawionego w monografii istotne jest także wprowadzenie w rozdziale II *Stereotyp i egzotyzacja* kategorii negatywnego stereotypu w relacji do egzotyzacji, której rozumienie zostało zaproponowane za *Orientalizmem* Edwarda Saïda jako „sposób myślenia oparty na ontologicznym i epistemologicznym rozróżnieniu pomiędzy Wschodem, a Zachodem”. Habilitantka słusznie zwraca przy tym uwagę na istotny z punktu widzenia tworzenia się tożsamości proces auto-stereotypizacji rdzennych mieszkańców Amazonii, do których docierają zachodnie teksty kultury utrwalające określone reprezentacje i wizerunki ich społeczności kreowane zgodnie z logiką konstruowania nie-europejskiego Innego poprzez romantyzowanie, patronizowanie i tworzenie przedstawień karykaturalnych.

Ciekawy i cenny poznawczo jest rozdział III *Amazonia*, który przedstawia wielowątkową tubylną historię Amazonii kształtującą się w relacjach kolonialnych, w praktykach europejskiego zawłaszczania nie tylko tych terenów wraz z ich naturalnymi zasobami, lecz także tradycyjnego życia społeczno-kulturowego. Habilitantka w zajmujący i sprawny sposób przedstawiła także współczesną sytuację ekonomiczną, społeczną i prawną rdzennej ludności tego regionu, co buduje kontekst niezbędny do zrozumienia jej reifikujących i uproszczonych przedstawień w zachodnich tekstach kultury. Podkreślam ten aspekt, ponieważ wyraźnie brakuje go w innych miejscach monografii poświęconych analizie konkretnych tekstów kultury. Za ciekawy i warty pogłębionych analiz w kontekstach antropologii środowiskowej uznaję wątek dotyczący funkcjonowania amazońskich ekosystemów zarówno w relacjach z rdzennymi mieszkańcami, jak i w kontekście kapitalistycznego utowarowienia i wspartej legislacyjnie neokolonialnej eksploatacji środowiska oraz zasobów naturalnych zgodnie z logiką tanich natur Jamesa W. Moore'a (2016).

Osią organizującą układ treści w rozdziale IV *Amazoński Inny* jest pięć wyróżnionych kategorii: codzienność, szamanizm, kanibalizm, współczesne problemy oraz las tropikalny, które porządkują tematycznie układ przeprowadzanych analiz i interpretacji. Niewątpliwie cenne poznawczo są rozważania towarzyszące analizom stereotypowych utrważeń życia w Amazonii, jak i tych, które pokazują, że życie rdzennych mieszkańców zmienia się pod wpływem mobilności, rozwoju technologii i międzykulturowych kontaktów, co stanowi

oczywiste zaprzeczenie przedstawieniom reifikującym te społeczności jako zastygłe w kolonialnym czasie. Ta część monografii zyskałaby niewątpliwie jeszcze większą wartość poznawczą, gdyby Autorka zdecydowała się pogłębić opis praktyk kanibalizmu i szamanizmu (co czyni w innych swoich publikacjach), które umacniają wizerunek budzących strach „niecywilizowanych” Innych i w znaczny sposób oddziałują na wyobraźnię ludzi Zachodu. W aktualnej postaci konstatacje przekonujące czytelniczkę o nadużyciach i przekłamaniach tekstów kultury prezentujących te aspekty życia rdzennych mieszkańców Amazonii pozostawiają pewien niedosyt.

Habilitantka sięgając po wyraziste, znane i mniej znane przykłady, w przekonujący sposób pokazuje, że w zachodnich tekstach kultury niezwykle nośne są europejskie i szerzej – zachodnie wyobrażenia na temat rdzennych mieszkańców Amazonii: m.in. Yanomami, Kayapo, Huaorani, które konstruowane są w logice rewersu faworyzowanych stylów życia oraz wartości. Habilitantka odpowiadając na pytanie o źródła tych negatywnie stereotypowych przedstawień, rekonstruuje historię pierwszych opisów, przypominając „sensacyjne publikacje” oddziałujące na wyobraźnię czytelników od XVI wieku aż do współczesności na drodze „od przeświadczenia o prostocie do jednoznacznego poddaństwa”. Rozdział opowiada o tekstach filozoficznych, relacjach z podróży, ekspedycjach badawczych do Amazonii oraz o klasycznych dziełach literackich, których autorzy czerpali z coraz bardziej upowszechnianych opisów rdzennych mieszkańców Ameryki Południowej. Od XIX w. obrazy amazońskich Innych utrwałała fotografia, a od XX w. film, któremu Habilitantka poświęciła sporo uwagi. Filmowe reprezentacje tubylców są oceniane pod kątem wiernego oddania realiów życia, co warto byłoby poszerzyć o bardziej szczegółową, krytycznie sprofilowaną analizę wybranych wątków w odniesieniu do literatury przedmiotu oraz badań terenowych, które Autorka prowadziła w Amazonii. W aktualnej postaci oceniające i miejscami recenzyjne opisy wybranych filmów nie są poparte merytorycznymi argumentami, choć w domyśle osobą weryfikującą ich „prawdziwość” lub „mijanie się z prawdą” jest Habilitantka, jej wiedza i doświadczenie badawcze, o czym wspominałam na początku recenzji.

Habilitantka zdecydowała się na połączenie w kategorii codzienności elementów kultury materialnej i duchowej, które w kulturze rdzennych mieszkańców Amazonii nie są radykalnie oddzielone. Zamieszczone w tej części rozważania mogłyby zyskać na odniesieniu do animizmu i perspektywizmu, które stanowią kluczowe zasady organizujące życie tych społeczności w różnych jego wymiarach (zob. np. Eduardo Viveiros de Castro, *Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism* (1998), Eduardo Kohn, *How Forests Think: Toward an*

Anthropology Beyond the Human (2013). Zastanawiające jest, z jakich powodów Habilitantka nie zdecydowała się na szersze uwzględnienie w swoich rozważaniach kosmogonii i mitów amazońskich (poza niewielkim fragmentem dotyczącym szamanizmu i lasu tropikalnego; na s. 204 wzmiankowana jest antropologia poza człowiekiem E. Kohna), które pozwalają lepiej zrozumieć sposób konceptualizowania przez rdzennych mieszkańców rzeczywistości, stanowią istotną kanwę kształtowania się relacji swój-obcy; ostatecznie zaś stanowią kanwę licznych przedstawień „amazońskiego Innego” w tekstach kultury.

Warto byłoby zatem zastanowić się nad tym, w jakich konwencjach i powiązaniach przedstawiane są kosmogonie amazońskie i jaką rolę odgrywają w utrwalaniu obrazów rdzennych mieszkańców doliny Amazonki, nawiasem mówiąc, nie zawsze negatywnie i schematycznie przedstawianych, zwłaszcza w kontekście coraz bardziej docenianego, posthumanistycznie sprofilowanego bycia w świecie więcej-niż-ludzkim, którego relacyjność i naturokulturowy charakter coraz wyraźniej oddziałują na wyobraźnię społeczną. Nie do końca jasne jest, w jaki sposób wspomniane propozycje onto-epistemologiczne analizowane w kontekście kultur amazońskich są przez Habilitantkę postrzegane i czy uznaje je za kolejne przykłady wyzyskiwania odmienności i egzotyzowania „amazońskiego Innego”, czy też za wyraz chęci zrozumienia i dowartościowania lokalnych kosmogonii. Pytanie to wydaje się zasadne również w kontekście *Zakończenia* monografii, w którym Habilitantka wspominając o zachodnich badaniach Amazonii wokół rzeczywistości więcej-niż-ludzkiej, używa określenia „neoliberalizmu anty-esencjonalistycznego” skoncentrowanego na świecie relacji różnych istot (s. 238). Rozwinięcie tego wątku pozwoliłoby na oświetlenie istotnego wymiaru autoreprezentacji i opisu kultur rdzennych społeczności z perspektywy emicznej.

Z kolei w części zatytułowanej *Szamanizm* Autorka koncentruje się na dwóch jego dominujących przedstawieniach: jako niezrozumiałej praktyki wiążącej się z tzw. wiedzą tajemną i praktyce uzdrawiania, rekonstruuje historię szamanizmu w różnych częściach świata i sposoby jego prezentacji. W tej części monografii, o czym wspominałam powyżej, pojawiają się odniesienia do kosmogonii amazońskich istotne dla zrozumienia wierzeń i wartościowania sposobów zamieszkiwania świata. Habilitantka poświęca również kilka stron zjawisku kanibalizmu, który bez wątpienia oddziałuje na wyobraźnię i stanowi jeden z kluczowych elementów sprzyjających egzotyzacji rdzennych grup Amazonii oraz eksponowania ich „dzikości i barbarzyństwa”. Autorka przypomina rytualny kanibalizm (endokanibalizm i egzokanibalizm), wyjaśniając jego znaczenie i okoliczności praktykowania w ścisłych

relacjach z systemem wierzeń, rytualnymi zachowaniami okołomiernymi oraz wojennymi. W ramach kolejnej kategorii – *Współczesne problemy* – Autorka śledzi sposoby ukazywania w tekstach kultury takich wątków, jak industrializacja, intensywna turystyka, kwestie polityczne oraz tożsamościowe, zaznaczając, że współczesne, realne problemy mieszkańców Amazonii zazwyczaj nie znajdują reprezentacji w artystycznych tekstach kultury, a jeśli już się pojawiają to w marginalnej postaci.

Tematami, które funkcjonują w świadomości Zachodu dzięki tekstom kultury są industrializacja oraz powodowana przez nią deforestacja, którym poświęcona została część zatytułowana *Las tropikalny jako środowiska życia*. Autorka w interesujący sposób pokazuje, czym jest las dla tubylczych społeczności, w jaki sposób postrzegany był przez kolonizatorów i jaką rolę odgrywa w dążeniach ich potomków zainteresowanych industrializacją i czerpaniem zysków z jego bogatych zasobów. Autorka przedstawia las tropikalny Amazonii jako najbogatszy ekosystem świata, a zarazem niezwykle istotny element życia codziennego rdzennych mieszkańców, eksponując jego rolę w życiu duchowym i kosmogonii, przywołując m.in. klasyczną publikację E. Kohna, *How Forests Think. Toward an Anthropology Beyond Human* (2013). Jednocześnie historia deforestacji regionu spleciona została z rozwojem rolnictwa, urbanizacją, industrializacją i wzmoczoną eksploatacją zasobów naturalnych – kauczuku, ropy naftowej i gazu. Ważnym wątkiem poruszonym w tej części monografii są problemy środowiskowe i ekologiczne regionu związane ze wspomnianymi zasobami i wysoką emisyjnością gazów przedostających się do atmosfery. Ta część rozdziału pokazuje, że w tekstach kultury amazońskie lasy deszczowe współtworzą zarówno utopijne wizje harmonii ludzi, fauny i lory, bezkresne, dzikie i niebezpieczne przestrzenie, jak i poddane industrializacji obszary drapieżnej kapitalistycznej gospodarki.

W Rozdziale V *Amazoński swój* Habilitantka konfrontuje swoje dotychczasowe analizy z autoreprezentacjami rdzennych mieszkańców Amazonii, wskazując na istotne różnice wynikające z uruchomienia odmiennych perspektyw poznawczych. Jednocześnie opisuje interesujące przykłady z zakresu literatury oraz tzw. kina wspólnotowego dające szansę na autoreprezentację życia i kultury rdzennych mieszkańców oraz popularyzację „amazońskiego swojego”. Rozdział V zatytułowany *Amazoński „swoj”* stanowi interesujący przegląd różnych tekstów kultury, takich jak powieść, kryminał, komiks, film, gry komputerowe, wystawy fotograficzne, programy telewizyjne, np. America Express, utrwalających i reprodukujących „dzikie” wizerunki skolonizowanych Innych, których życie – jak przekonująco ukazuje to Habilitantka – przedstawiane jest na prawach rewersu europejskości. Autorka przedstawia

także pozytywne przykłady prezentowania tematów amazońskich, sięgając m.in. do spektaklu *Amazonas. Music Theater in Three Parts* (reż. P. Weibel, 2010), książki Isabels Allende, *La ciudad de las bestias* (2002), do twórczości artystki Claudii Andujar, której fotografie ukazują codzienność Yanomami, włączającej się w działania dotyczące praw tej społeczności do ziemi i do kultury; instalacji artystycznych starających się uchwycić indygeniczne wiedze.

W całej monografii pojawia się wprawdzie kilka fragmentów podejmujących wątek wyzwań, przed jakimi staje współczesna antropologia wobec chęci opisu i zrozumienia kultur tubylczych bez popadania w pułapki reifikacji, stereotypizacji i kolonizacji, jednak Habilitantka nie zdecydowała się na pogłębienie wątku *dark anthropology* (Sherry Ortner 2016), ani też na zaproponowanie nowej formuły opisu antropologicznego, który mógłby sprostać wyzwaniom wolnej od nadużyć reprezentacji Innego i dylematom etycznym z tym związanym. Rozdział uzupełnia główny cel monografii, przekierowując uwagę na zyski, jakie może czerpać wiedza antropologiczna, ale i szerzej humanistyka oraz nauki społeczne z uznania i włączania wiedzy tubylczej, indygenicznej do rewizji i reinterpretacji zachodniej wyobraźni wspierającej asymetrię w relacjach geopolitycznych, ekologiczno-ekonomicznych i kulturowych.

Monografia Pani doktor Aleksandry Wieruckiej podejmuje i problematyzuje temat tworzenia negatywnie stereotypowych i egzotyzowanych wizerunków rdzennych mieszkańców Amazonii w zachodnich tekstach kultury, który wcześniej nie był podejmowany i szerzej analizowany w polskim środowisku naukowym, zarówno w publikacjach literaturoznawczych, kulturoznawczych, jak i antropologicznych. Wskazane w recenzji wątpliwości budzi zamykanie przeprowadzonych analiz w ramie prawdy/nieprawdy i koncentracja na ocenianiu i wartościowaniu prezentacji amazońskiego Innego w kolejnych tekstach kultury. Ciekawe byłoby sięgnięcie dalej i zaproponowanie własnej koncepcji powstawania obrazu amazońskiego Innego, np. jako formy hybrydycznej powstającej zgodnie z logiką synekdochy, co znajduje uzasadnienie w opisach łączenia ze sobą cech i atrybutów różnych społeczności tubylczych w celu stworzenia esencjalistycznej reprezentacji splatającej najbardziej wyraziste, odmienne od europejskich style życia, praktyki społeczno-kulturowe oraz wierzenia. Do pomyślenia jest pogłębienie analizy i wyprowadzenie ogólniejszych, poznawczych wniosków na temat strategii i taktyk wspomnianych kreacji w myśl rozpoznania, że obraz Innego i krytyczny dyskurs skupiony na jego rekonstrukcji, i demontażu stanowią istotny element debaty o mechanizmach poznania, transmisji i weryfikowania wiedzy, a kategoria Inności funkcjonuje jako polityczno-cywilizacyjna dominanta aktualnych debat wzmacniających fundamentalne konflikty o wymiarze globalnym.

Na uwagę zasługuje natomiast nie tylko poznawczo-opisowy wymiar tej publikacji, lecz także jej rzeczniczy charakter wynikający z dostrzeżonej przez Habilitantkę potrzeby uspołecznienia wiedzy o Amazonii, wizerunku „amazońskiego Innego” oraz demistyfikacji negatywnie stereotypowych i reifikujących przedstawień rdzennych mieszkańców tej części świata, ich stylów życia oraz praktyk społeczno-kulturowych. Monografia wskazana we wniosku habilitacyjnym nie jest wolna od pominięć i zachęcających do polemiki sposobów przeprowadzania analiz, jednak wskazane w niniejszej recenzji słabsze jej strony nie przekreślają wartości poznawczej, edukacyjnej i rzeczniczej tej publikacji.

Ocena pozostałej działalności naukowo-badawczej

Po uzyskaniu tytułu doktora badania i publikacje naukowe Pani dr Aleksandry Wieruckiej koncentrowały się wokół dwóch zasadniczych wątków tematycznych: rdzennych mieszkańców doliny Amazonki oraz szeroko ujętej edukacji. Poza wskazaną we wniosku monografią Habilitantka wydała książkę przygotowaną na podstawie rozprawy doktorskiej pt.: *Dobra Czarownica Zachodu. Wątki antropologiczne w twórczości Ursuli K. Le Guin*, (Łask 2008) oraz monografię *Huaorani of the Western Snippet*, Palgrave (New York 2013). Jest również Autorką 8 i współautorką 4 artykułów napisanych w języku polskim lub angielskim, które ukazały się w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych. Habilitantka wskazała ponadto na 10 autorskich i 2 współautorskie rozdziały w monografiach zbiorowych. Jest także redaktorką i współredaktorką 6 monografii naukowych. Książka, która powstała na podstawie rozprawy doktorskiej wpisuje się w nurt antropologii literatury, co pokazuje, że Habilitantka łączy w swojej praktyce naukowej i badawczej kompetencje literaturoznawcze i etnologiczne (antropologiczne). Choć monografia ma wyraźnie literaturoznawczy charakter, interpretacje i analizy Habilitantki w interesujący sposób oświetlają wybrane wątki prozy Le Guin, wydobywając z niej również zagadnienia nurtujące antropolożki i antropologów, takie jak teraźniejszość i przyszłość, człowiek (człowieczeństwo), technologia i nauka. Autorka nie rozwija w publikacji wątków metodologicznych, nie ujawnia swojego warsztatu interpretacyjnego, nie osadza swoich analiz np. w nurcie antropologii literatury, choć ukazany w książce sposób analizy wyraźnie wpisuje się w założenia tej subdyscypliny. Podkreślam ten aspekt, ponieważ podobne przemilczenia metodologiczne i teoretyczne charakteryzują *Amazońskiego Innego*, na co wskazałam powyżej.

Ocena osiągnięć dydaktycznych i organizacyjnych

W latach 2004-2024 dr A. Wierucka prowadziła zajęcia z zakresu wiedzy kulturoznawczej oraz etnologicznej/antropologicznej. Jej zainteresowania badawcze znalazły odzwierciedlenie w aktywności dydaktycznej, gdyż zajęcia prowadzone przez Habilitantkę dotyczą zarówno metodologii badań jakościowych i warsztatu naukowego, jak i zagadnień z zakresu antropologii kulturowej i kulturoznawstwa: Antropologia kultury, Cultural Awareness, Kultury tubylcze świata, Kultura i sztuka Indian Ameryki Północnej (fakultet), Różnorodność kulturowa Ameryki Północnej i Południowej (fakultet), Ginące kultury świata, Podstawy wiedzy o kulturze; ścieżka edukacyjna dotycząca komunikacji kulturowej (dla Instytutu Psychologii UG), Analiza i interpretacja tekstów kultury, Praca z tekstem. Dr A. Wierucka posiada również wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu prac licencjackich i magisterskich. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wypromowała aż 40 prac licencjackich i 18 prac magisterskich z zakresu kulturoznawstwa, a wiele z nich zostało opublikowanych. O niewątpliwym zaangażowaniu Habilitantki w dydaktykę oraz wspieranie rozwoju naukowo-badawczego osób studiujących świadczy jej aktywność w zakresie prowadzenia Studenckiego Koła Naukowego Mozaika działającego przy Zakładzie Kulturoznawstwa na Wydziale Filologicznym UG, które odnosi liczne sukcesy naukowe. Habilitantka zdobywała również doświadczenie i umiejętności dydaktyczne w ośrodkach akademickich za granicą. W latach 2015 Habilitantka odbyła staż dydaktyczny na University of Houston-Downtown (Texas, USA), w roku 2012 jako *visiting professor* przebywała w Latvijas Universitāte (Ryga, Łotwa). W 2013, 2019 i 2021 prowadziła również zajęcia (Indigenous Cultures of Both Americas) w ramach programu Erasmus+ na uczelni Latvijas Kultūras Akadēmija (Ryga, Łotwa).

Pani dr A. Wierucka jest również zaangażowana w rozwijanie uniwersyteckiej oferty dydaktycznej oraz pogłębianie nie tylko swoich kompetencji dydaktycznych, lecz także pasji. W roku 2011 otrzymała Grand Prix w międzynarodowym konkursie fotografii antropologicznej (American Anthropological Association). W 2015 r. uzyskała certyfikat tutora akademickiego, od 2019 r. jest tutorem akredytowanym. Habilitantka jest członkiem Centrum Doskonalenia Dydaktycznego i Tutoringu Uniwersytetu Gdańskiego; prowadzi kurs dydaktyczny dotyczący sposobów aktywizacji studentów (m.in. metodą Low Threshold Strategy. W 2020 r. dr A. Wierucka została wyróżniona nagrodą Nauczyciel Roku im. K.C. Mrongowiusza (UG). Warto również podkreślić wieloletnią działalność Habilitantki na rzecz popularyzacji nauki w ramach Bałtyckiego Festiwalu Nauki oraz Pomorskiej Nocy

Naukowców. Wszystkie te aktywności są imponujące i zaświadczają o niewątpliwej pasji dydaktycznej Pani doktor Aleksandry Wieruckiej.

Konkluzje

W przedstawionym do oceny dorobku Pani doktor Aleksandry Wieruckiej wskazać można przykłady różnorodnych form aktywności: naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Biorąc pod uwagę cały dorobek Habilitantki oraz fakt, iż przedłożyła do oceny, poza głównym osiągnięciem naukowym, co najmniej dwa osiągnięcia, które spełniają kryterium istotnego wkładu w rozwój dyscypliny (artykuły w czasopismach naukowych, monografia powstała na podstawie pracy doktorskiej) uważam, że całokształt jej działalności naukowo-badawczej rozwijanej po otrzymaniu tytułu doktora spełnia wymogi określone w Ustawie. Na uwagę zasługują również ambitne plany szeroko zakrojonych współprac naukowych oraz przygotowywane projekty badawcze. Uznaję, że przedstawione do oceny osiągnięcie spełnia wymogi stawiane w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie nauk o kulturze i religii. W świetle powyższego popieram wniosek o przyjęcie wskazanego osiągnięcia naukowego za podstawę przewodu i dopuszczenie Habilitantki do następnych jego etapów.

Katarzyna Majchrzak